

УКРАЇНСЬКА ВІЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК

Серія: Археологічна. Трипільська культура на Україні
Збірник П. Ч. 2.

Н. КОРДИШ

РИБАЛЬСТВО ТРИПІЛЬСЬКОЇ
КУЛЬТУРИ

Накладом Т-ва Прихильників УВАН

Авгсбург

1949

Н. КОРДИШ

РИБАЛЬСТВО ТРИПІЛЬСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

- 322 -

БІБЛІОТЕКА
ІМЕНІ О. ОЛЬЖИЧА
ВУЛ. ГРУШЕВСЬКОГО. 4

КОЛЕКЦІЯ
АФКАДІЯ
ЖУКОВСЬКОГО

Загальне число
видань УВАН 50

Численні розкопи селищ трипільської культури пізньо-неолітичного часу за останні десятиріччя дали багатий матеріал для висвітлення побуту та господарства трипільської людини. Цим питанням присвячено вже декілька праць, що висвітлюють окремі галузі господарчого життя трипільців і являють собою спробу зробити підсумки побутових явищ в їхньому житті. Археолог С. Магура присвятив невеличку працю всім основним галузям господарства, що відігравали роль в економічному житті трипільської людини. В цій праці С. Магура подає всі археологічні матеріали, що були знайдені під час розкопів попередніми дослідниками (С. Магура, „Питання побуту на підставі залишків трипільської культури“. „Трипільська культура на Україні“, вип. 1, 1926, Київ).

Ґрунтовну працю, присвячену питанню хліборобства, написав археолог К. Коршак (К. Коршак, „Землеробство давніх родових громад середнього Подніпров'я“, Наук. Записки Інст. Мат. Культури, книга 5 - 6, 1935). В цій праці автор подав вичерпуючий матеріал щодо хліборобства в трипільській культурі.

Питання скотарства та інших галузів господарства трактує в своїй праці проф. Богаєвський („Орудия производства и домашние животные в трипольской культуре“). Питанням ткацтва та плетіння в трипільській культурі присвячені праці археолога Н. Кордиш.

Одним із цікавих питань побуту є питання про рибальство. Хоч воно і не належало до головних галузів господарства людини трипільської культури, але все ж відіграло важливу допоміжну роль в господарстві трипільців.

• Топографічні умови, в яких розташувались давні трипільські селища, свідчать про другорядне значення рибальства в житті насельників того часу, головним джерелом існування яких було хліборобство та скотарство, що досягло вже великого значення в господарстві, а також і мисливство.

Розташування селищ на підвищених плято, що мали широкі простори плодючого чорноземно-лесового ґрунту і до яких не досягала весняна повінь, було зручне для розвиненого вже, але технічно-примітивного мотикового хліборобства.

Місця, які вибирали трипільці для поселень — на виступах плято у вигляді мису, будши оточені з трьох боків балками та невеликими річечками або потічками, були зручні для захисту як самого поселення, так і прирученої худоби, особливо молодняка, від різних ворогів та диких звірів. Але віддаленість цих поселень від великих річок свідчить про те, що при виборі місця для селища не малося на увазі рибальство, як головну галузь господарства. З розвитком хліборобства та скотарства рибальство, як і збиральництво, відійшло на другий план у господарському житті трипільців.

Серед культурних решток у трипільських поселеннях зустрічаються кістки та луска риби, які свідчать про існування рибальства у трипільців. Але такі знахідки не є численні.

Проф. М. О. Макаренко викопав коло с. Халеп'є на Київщині, в урочищі Жолудівка кістки риб та луску. Аналіза, зроблена проф. Д. О. Беллінгом, показала, що вони належали до *Esox lucius* (щука), а також *Rutilus rutilus* (плітка).

В. Хвойко під час розкопів трипільської оселі, які він провадив біля с. Бортничі Чернігівської області, недалеко від Києва, виявив серед різних залишків також рештки кісток та луски від риб. На жаль, нам не відомі наслідки аналізи цих решток (В. Козловська, „Неолітичні та трипільські знахідки на Чернігівщині“, „Чернігів і північне Лівобережжя“, УАН, 1928).

Під час розкопів трипільської оселі в урочищі Гарди біля с. Баляки, Ржищівського району, Київської області професор В. Козловська виявила ями з покидьками, серед яких було знайдено кістки та луску риби (Коротке звітлення ВУАН за 1926).

Оселя ця містилася на високій кручі, перерізаний глибокими ярами. З північного боку — низина, по якій трошки далі тече Дніпро. По весні, під час поводі, вода заливає всю низину.

Розкопи виявили місця звалювання різних покидьків, які наповнювали невеликі ями і, широко залягаючи навкруги їх, утворили невисокі купи (завв. 0,40 — 0,80 м.), які склалися з черепашок *Unio* та *Helix pomatia*, тваринних кісток, кісток та луски риби й уламків щитків черепах. Залишків житла тут не було сконстатовано. Поселення це, за визначенням автора розкопів, мало характер тимчасового перебування там людини. Ми маємо тут, очевидно, сезонну оселю в місці, зручному для рибальства — біля заплавної води, недалеко від Дніпра. Житла тут могли мати характер легких надземних будівель типу куренів. Кістки риб з одної із куп культурних решток цієї оселі визначив проф. Д. Беллінг, а саме: нижні пролигові зуби *Rutilus rutilus* (плітки) та *Rutilus frisus* (верезуба), а також кістки з плечового пояса карася — *Carassius carassius*.

На жаль, багато кісток великих риб з цього селища, що їх занотовано в інвентарі Київського Історичного музею, не було дано на визначення фахівцеві, і ми можемо лише припускати, що вони належали якимось великим хижим риbam. Так, під № 37987 зазначено: щелепа великої риби, № 37991 — хребець з великої риби, 38076-86 — кістки риби — зубаті щелепи, 38154 — кістки риб'ячі, 38472 — хребець з великої риби, 38235 — кістка риб'яча, 38246-47 — риб'ячі кістки, 38416 — щелепи великої зубастої риби, 38484-85 — риб'ячі кістки, 38534-38 — теж, 37607 — кістки з великих риб, 37617 — зразки риб'ячої луски, 37618 — черепашка *Unio* з залишками риб'ячої луски.

На підставі цих кісток ми можемо лише припускати, що вони належали якимось великим хижим риbam з Дніпра.

До такого типу сезонної стоянки-селища треба віднести поселення біля Бортничі Чернігівської обл., яке розкопав в 1912 р. арх. В. Хвойко. Розкопи ці мали характер попередньої розвідки, але, не зважаючи на скупі відомості, які ми маємо про них (В. Є. Козловська, „Неолітичні та трипільські знахідки“, Чернігів і Лівобережжя, УАН, 1928), селище в с. Бортничі робить враження, що ми маємо тут також поселення тимчасового характеру з легкими будівлями типу напів-

землянок з навколишніми ямами і з їстівними покидьками в них (розмір ям — $1,2 \times 1,4 \times 0,15$ м., $1,30 \times 1,55 \times 0,43$ м.); покидьки склалися з черепашок *Unio*, кісток тварин, фрагментів щитків черепах, фрагментів кераміки та кісток і луски риби.

Щодо рибальських знарядь, що свідчать про рибальство в трипільській культурі на Україні, то їх знайдено не так багато. Три кістяні гачки, невеличкий шматок сітки у вигляді відбитка у глині на денці посуду та грузила до рибальських сіток. Найбільш численними знахідками є грузила, які досить часто зустрічаються під час розкопів в трипільських поселеннях.

Кістяний рибальський гачок
(с. Трипілья, Київщина).

Ein knöcherner Fischhaken
(Trypillja, Kyjiwer Gebiet).

Двоє з вище згаданих рибальських гачків, зроблених з кістки знайшов археолог В.Хвойко під час розкопів поблизу м.Ржищева коло сел Щученки та Балики на Київщині. Один із них переходить у грузило в Історичному Музеї ім. Т. Шевченка в м. Києві. Заввишки цей гачок має 5,4 см. Стовпчик (ніжка) гачка округлий і має 0,5 см. у діаметрі. В місці, де стовпчик вигинається та переходить у гачок (коліно), діаметр різний — від 0,9 до 0,7 см., далі він поступово звужується і на кінці має загострення.

Частину кістяного рибальського гачка викопав проф. М. О. Макаренко коло с. Халеп'є в 1925 р. під час розкопів трипільського житла.

Єдиний зразок рибальської сітки трипільської культури ми маємо, як уже вище згадано, у вигляді відбитка на денці посуду, що його знайшов археолог С. С. Гамченко під час розкопів трипільського поселення біля с. Стіна, Тульчинського району на Поділлі. Завдячуємо

Відбиток рибальської сітки на денці посуду (с. Стіна, Поділля).

Der Abdruck des Fischnetzes auf einem Gefässboden. (Dorf Stina, Podillja).

Графічне зображення сітки
(с. Стіна, Поділля).

Eine graphische Abbildung des gleichen Netzes (Dorf Stina, Podillja).

цей відбиток шасливному випадкові: для просихання тількищо зліпленого посуду трипільська людина поставила його на рибальську сітку, яка врізалася в сиру глину денця. Після обпалу даного посуду відбиток цієї сітки назавжди зберігся на денці, і таким чином ми маємо невеличкий зразок плетеної сітки трипільського часу. Сітку зроблено з досить товстих ниток. Розмір очок різний і загалом невеличкий — $3,7 \times 3,6$ mm., $3,4 \times 3$ mm., $3,6 \times 3$ mm., $2,9 \times 2,8$ mm. Нитка завтовшки — $1,8 - 1,5$ mm.

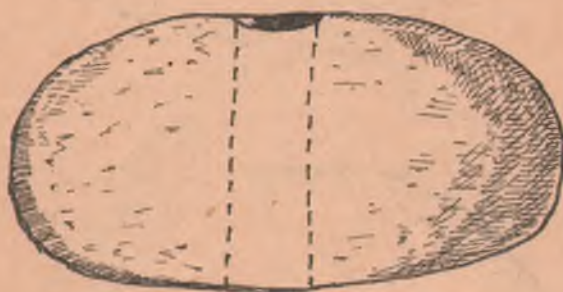
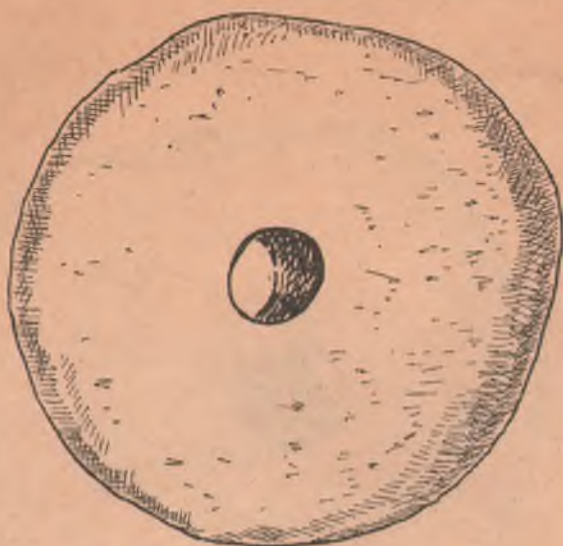
Тут ми маємо не звичайну техніку плетіння рибальської сітки за допомогою глиці, що дає сітку з ромбічними очками, а якусь іншу техніку.

Сітка, зроблена з таких порівнюючи товстих ниток і з такими маленькими очками, навряд чи була зручною для звичайної ловлі риби. Цілком припустимо, що її вживали для того, щоб перегачувати невеликі річечки на весні, коли багато риби заходить нереститися з великих рік у маленькі річечки або затоки, в мілкі місця. Щоб перешкодити цій рибі після нересту вийти назад до великих рік, трипільська людина перегачувала невеликі річечки, тим забезпечуючи для себе певну здобич риби на довший час.

Більш численними знахідками, які стосуються до рибальських знарядь, є грузила з обпаленої глини. Але серед них треба відрізнити грузила від ткацького сторчового верстата, що його вживали трипільці та на якому основу натягали за допомогою грузил, що їх привішували до нижнього кінця „основи“.

Грузила з обпаленої глини мають різноманітну форму — конічну, круглу та пласкувато-круглу. Найбільш правдоподібно вважати грузила круглої або пласкувато-круглої форми за рибальські грузила, бо така форма є зручною при пересуванні сітки у воді під час ловлі риби. Крім того, глиняні грузила для рибальської сітки мусять бути добре обпалені для перебування у воді, бо грузила з погано обпаленої глини швидко розпадаються від перебування у воді та від тертя об дно річки. А тому ті грузки, що мають круглу форму, але погано обпалені, не можна визнати за рибальські.

Найбільшу кількість грузил було знайдено під час розкопів біля с. Колодисте на Київщині, які провадив О. А. Спицин (А. А. Спицын („Раскопки глиняных площадок близ с. Колодистого Киевск. губ.“, „Изв. Имп. Арх. Ком.“, вип. 12). В Київському Історичному Музеї ім. Т. Шевченка зберігається 143 екземпляри (крім уламків) грузил з розкопів біля с. Колодисте. Всі вони мають круглу або пласкувато-круглу форму, але за виробом та обпалом їх можна розподілити на чотири окремі групи. Перша група: грузила кругло-сплощеної форми, глина має велику домішку полови, від чого поверхня стала нерівна та ніздрювата. Обпал нерівномірний, не сильний, частково зовсім слабкий. Діаметр грузків — $6,7 - 9,4 \times 4,3 - 6,2$ см. Дм. дірки — $1,1 - 1,9$ см. Зразків цієї групи зберігається в музеї 8 штук.

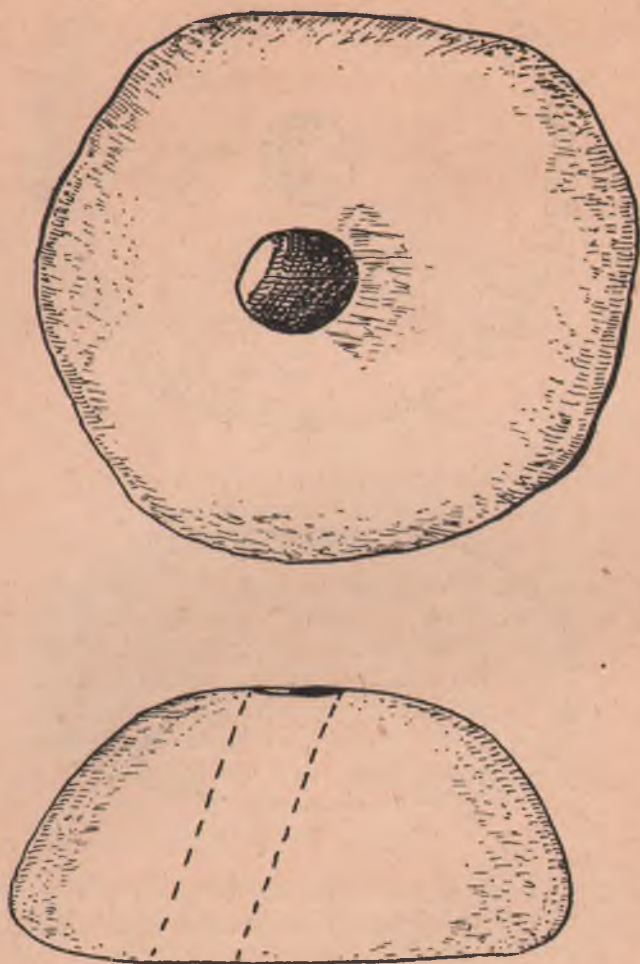

Група I. Глиняні грузила з розкопів біля с. Колодисте, Уманщина.

Gruppe I. Senken aus Ton. (Dorf Kolodyste, Uman - Gebiet).

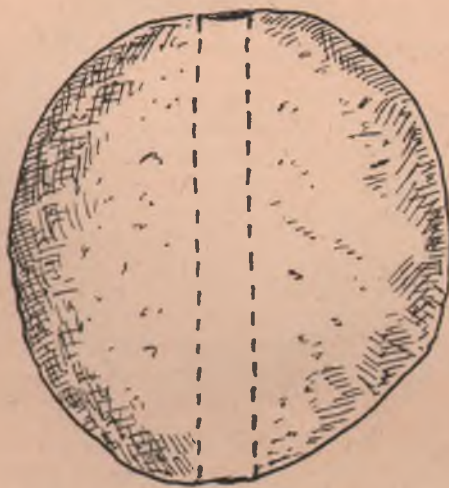
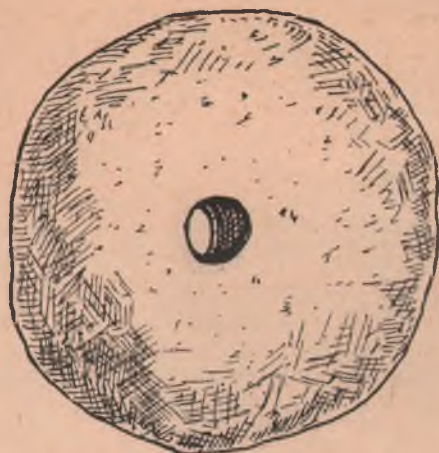
Друга група: форма кругло-сплющена, глина має велику кількість дрібного піску; обпал досить міцний, часто нерівний, колір червоний, іноді чорний. Поверхня шорстка, дрібно-пориста, дуже легко стирається та обсипається. Вироблено їх досить недбало. Дірку зроблено часто навскіс і не завжди в центрі, та і форму вона має не зовсім круглу. Обпал нерівний. Один з боків завжди сплющений. Це, очевидно, сталося під час виробляння грузил, коли глина була сира і не дуже густої консистенції, через що їй не можна було надавати пра-

вильної форми. Вона трохи розпливалась після того, як готове грузило клали на просихання перед обпалом. Діаметр грузил: 8,7 — 7,9×3,4 — 4,5 см. Діам. дірки: 1,5 — 2,5 см. Грузил цієї групи є в Київському Історичному Музеї 94 екземпляри.

Група II. Глиняні грузила з розкопів біля с. Колодисте, Уманщина.
Gruppe II. Senken aus Ton. (Dorf Kolodyste, Uman-Gebiet).

До третьої групи треба віднести грузила правильної круглої форми, з глини з домішкою піску та жорстви. Обпал міцний. Поверхня нерівна. Дірки знаходяться в центрі. Діаметр грузил: 5,1 — 5,7 см. Дм. дірок: 0,6 — 0,9 см. Всього переховується їх у музеї 25 штук.

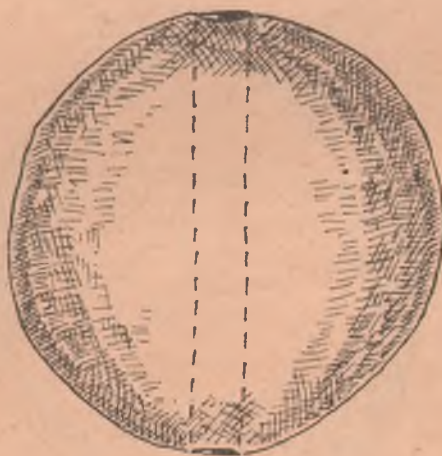
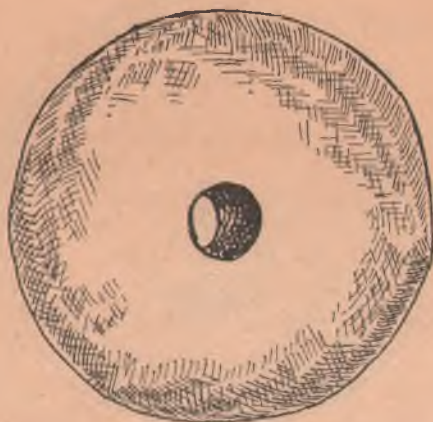

Група III. Глиняні грузила з розкопів б. с. Колодисте, Уманщина.
Gruppe III. Senken aus Ton. (Dorf Kolodyste, Uman-Gebiet).

2890

Четверта група складається з грузил круглої форми, зроблених з добре відмуденої, очищеної глини. Обпал міцний, поверхня гладка. Діаметр грузил: 5,1 — 6,4 см. Діаметр дірок: 0,6 — 0,7 см. Всього є таких 16 грузил.

Група IV. Глиняні грузила з розкопів б. с. Колодисте, Уманщина.

Gruppe IV. Senken aus Ton. (Dorf Kolodyste, Uman-Gebiet).

З усіх чотирьох груп лише дві останні можна віднести до рибальських грузил, бо міцний обпал та кругла форма роблять їх найбільш придатними для рибальської сітки.

Тут же треба зазначити цікаву знахідку малого вотивного човника, виявленого під час розкопів трипільського селища, які провадив проф. П. Курінний у Києві на Крилівській вулиці, 81 у 1938 році. Глиняна подоба човна свідчить про те, що трипільці робили вже човни і користувалися ними під час ловлі риби. Вироблення човнів-довбанок з одного стовбура якоїсь м'якої породи дерева було трипільцям цілком приступне — під поглядом техніки. Осокір та верба є найбільш м'які та легкі породи дерева, що для цієї мети їх уживають і в сучасному українському побуті.

Мініатурний глиняний вотивний човник
(збільшено в 1 1/2 разу).

Votives Miniaturkähnen aus Ton (3/4 m. gr.) Kyjev. Siedlung. Swłatoslawskyj I. Ausgr. P. Kurinnij, 1938.

Отже, всі ці археологічні знахідки рибальських знарядь, як то гачки, сітка та глиняні грузила для сітки, глиняне зображення човна, а також рештки кісток від риб свідчать про те, що рибальство все ж відігравало свою роль в господарстві давніх трипільців, які відходили з дому на сезонні стоянки на час ловлі. Коли Дніпрова повінь спадала (в другій половині червня), утворюючи водопільні озера, протоки і заплави, багаті на рибу, яка залишалася там після поводі, тоді розпочинався сезон ловлі риби, що міг тривати до холодів. Повінь Дніпра починалася в цих місцях з травня, досягаючи найвищого рівня в кінці травня, коли північні допливи Дніпра — басейни річок Прип'яті, Сожу, Десни — дають найбільшу кількість води.

Сезонними рибальськими стоянками були, як ми згадували, оселі біля сел Бортничі та Балики на Київщині, які містилися на високому березі над заплавиною Дніпра.

Яку саме рибу можна було спіймати на гачки, які мали розмір 5,4 см.? Яку насадку можна було на них закріпляти? В яких водах можна було ними ловити рибу? На гачки такого розміру, з товстим коліном, діаметр якого був 0,7 — 0,9 см., аж ніяк не можливо було закріпити ні гробака, ні мухи, ні метелика, ані жука. На них можна було почепити лише велику насадку, наприклад, мертву рибку або жабу, шматок м'яса чи м'ясо мідії. Така насадка може бути розрахована лише на велику хижу рибу, як сом, судак, щука, окунь, головель та білизна. Всіх їх треба ловити в бігучій воді великої річки або в потоках, а деякі з них, як щука та окунь, ловляться також і в озерах або в річках з тихою течією.

Серед риб'ячих кісток, знайдених у селищі біля с. Балики, були кістки великих риб, які, на жаль, не було дано на визначення. Можна лише припускати, що вони належали до якихось із зазначених вище хижих риб. Серед визначених кісток з розкопів біля с. Балики маємо кістки щуки, плітки, карася, верезуба. Ці риби, крім верезуба, не потребують бистої течії великої річки. Плітка живе в текучій, але тихій, спокійній воді малої річки, заплави чи озера. Щуки, як ми зазначали, теж живуть в озерах і тихих річках та заплавах з несильною течією. Карасі живуть переважно в стоячих або зовсім тихих водах заплави, лиману або озера. Лише верезуб або усач потребує свіжої

текучої води великої річки або швидких струмків чи проток, але не належить до числа хижих риб.

В залежності від породи риби, що заселяють ті чи інші води, існували та існують ті чи інші способи ловлі цих риб.

Карасів ловлять сіткою, ятером, просто руками, вибираючи їх з намулу, або вершами. Верші роблять з лози, куги, гиличок, прутиків та довгого коріння сосни. Це, дуже просто зроблене знаряддя, широко вживається і тепер для ловлі риби, а саме карасів, линів та в'юнів. Різних типів верші вживають також сучасні примітивні народи, і, можна гадати, що їх знали і трипільські риболови. Верші роблять з лози чи іншого вищезгаданого матеріялу дуже простими технічними засобами.

Отже, таке знаряддя могло бути приступне і для передісторичної людини, ще перед існуванням рибальської сітки. Можна припускати, що людина трипільської культури була обізнана з уживанням верші нарівні з уживанням рибальської сітки. Матеріал, з якого робляться верші, не міг, цілком природно, зберегтися на довгий час.

Таку рибу, як плітка, ловлять сіткою або невеличким гачком на комаху або на земляного гробака. Ті кістяні рибальські гачки трипільської культури, які ми маємо в нашому розпорядженні, відкидають думку про можливість прикріпити до них невеличку комаху або гробака і тим самим спіймати таку рибу, як плітка: великий кістяний гачок вона просто не могла б схопити в рот. А тому можна гадати, що давні трипільці ловили її сіткою. Шуку ловлять сіткою, ятером, вершками та на гачок. Під час нересту, рано по весні, коли багато типів риб, а в тому числі й шуки, заходять на мілкі місця та в малі річечки, їх б'ють у великій кількості остями. Цей спосіб, найбільш примітивний, був відомий передісторичній людині, а тому припустимо, що його застосовували також і трипільці. В іншу пору року трипільці ловили шуку, імовірно, іншими, вищезгаданими способами. Кістяні гачки з трипільських селищ були цілком придатні для ловлі такої риби, як шука. Везуб або усач — велика, але не хижа риба, що живе в швидкій течії — ловиться на гачок та сіткою.

Отже давньо-трипільська людина, виходячи на рибну ловлю, користувалася для цього і сіткою, і гачками — як на тихих водах заплавин та водопільних озер, так і на текучій воді великої ріки. Використовували також і весняний вихід риби, під час нересту, з великих рік у маленькі, перегачуючи їх дрібною сіткою.

Наявність тимчасових сезонних поселень свідчить про допоміжний характер їх в літні періоди, коли в примітивно-хліборобським господарстві трипільської людини запаси хліба старого врожаю значно зменшувались.

Треба зазначити, що як і в Бортниках, так і в Баликах, серед їстівних покидьків, як то кістки риб та тварин, згадується також велика кількість мушлів та щитків черепах, яких, очевидно, також уживали як їжу.

Рештки кісток диких тварин, знайдені серед їстівних залишків при розкопах біля с. Балики, за визначенням В. Громової належать *Cervus Elaphus*, *Capreolus* sp., *Sus* sp. (off. feras) (олень, козуля, дика свиня). Наявність їх вказує про те, що насельники сезонного тимча-

сового селища в с. Балики займалися тут не лише рибальством, а й полюванням, що було зручно в умовах багато заліснених берегів та околиць заплавини Дніпра.

На підставі кісток свійських тварин, знайдених там же, як то *Bos taurus* (бик) та *Ovis aries* (вівця) (визначення В. Громової),¹ можна припускати, що та частина населення, що виходила на тимчасові стоянки для рибальства та полювання (переважно чоловіки), використовувала одночасово родючі заплавинні луки, як пасовисько для своєї худоби.

Отже, на підставі не дуже численних знахідок, що характеризують рибальство, ми бачимо, що воно мало лише другорядне значення в господарстві трипільської культури пізньо-неолітичного часу, культури в основному хліборобської з розвиненим уже скотарством. Але рибальство відіграло хоч і допоміжну, але все ж важливу роль в харчуванні, особливо в той час, коли не вистачало запасів зерна — в літні періоди, перед новим урожаєм. Розвинене хліборобство трипільської культури, що знало вже пшеницю, просо, ячмінь та жито, було технічно примітивним. Оброблення землі за допомогою ручної мотики свідчить про те, що хліборобство того часу не перейшло ще з малих ділянок на широке поле. Тому таке допоміжне заняття, як рибальство, відіграло ще велику роль в господарському житті трипільців.

Чи робили давні трипільці запаси з пійманої риби, чи споживали її тоді, коли ловили — на це питання важко відповісти, бо воно тісно пов'язане з питанням видобування соли в трипільській культурі, а нечисленні досі знахідки решток риб не дають нам покищо підстави вяснити цей момент.

N. KORDYSCH

FISCHEREI IN DER TRYPILLJA-KULTUR

Die Verfasserin widmet ihre Arbeit der Frage über die Fischerei als eine der bedeutenden, wenn auch untergeordneten Wirtschaftszweige der Trypillja-Kultur. Einzelne Gebiete des Lebens der Trypillja-Menschen wurden bereits in mehreren Werken behandelt. K. Korschak befasste sich in seiner interessanten Arbeit mit dem Ackerbau in der Trypillja-Kultur („Наукові Записки Інституту Іст. Матер. Культури“, Buch 5-6, 1935, Kyjiw). Viehzucht und andere Wirtschaftszweige bearbeitete B. Bohajevs'kyj in seinem Werk „Орудия производства и домашние животные трипольской культуры“. Leningrad, 1937. S. Mahura widmete den wichtigsten Wirtschaftszweigen der Trypillja-Kultur eine Abhandlung in der Sammlung: „Трипільська культура на Україні“, Ausgabe 1, Kyjiw, 1926. Über das Weben und Flechten in der Trypillja-Kultur handeln zwei Arbeiten von N. Kordysch.

Die Verfasserin bemerkt, dass die topographische Lage der alten Trypillja-Siedlungen von einer untergeordneten Bedeutung der Fischerei im Leben der Trypillja-Siedler zeugt. Die wichtigsten Quellen ihrer Existenz waren Ackerbau und Viehzucht, die bereits eine bedeutende Rolle in der Wirtschaft spielte, sowie die Jagd.

Die Lage der Siedlungen auf erhöhten Plateau's mit fruchtbarem Humusboden auf Lössgrundlage war bequem für den bereits entwickelten, doch technisch primitiven Hackbau. Von drei Seiten mit Schluchten, Flüssen oder Bächen begrenzte, oft landzungenämliche Plateau-Vorsprünge, die zur Anlage von Siedlungen gewählt wurden, begünstigten zwar die Verteidigung der Siedlung selbst und der Haustiere gegen Feinde bzw. wilde Tiere, entsprachen jedoch nicht den Bedürfnissen der Fischerei. Die Wahl des Siedlungsgeländes geschah also ohne Berücksichtigung der Fischerei, denn diese wurde im Zuge der Entwicklung des Ackerbaues und der Viehzucht in den Hintergrund gedrängt.

Bei Ausgrabungen von Trypillja-Siedlungen wurden gelegentlich Fischknochen und — Schuppen gefunden. So wurden in der Trypillja-Siedlung im Dorfe Balyky (Kyjiwer Gebiet), ausgegraben von V. Koslows'ka, Ablagerungsstellen von verschiedenen Abfällen entdeckt, bestehend aus Muscheln, Tierknochen, Fischknochen und Schuppen sowie Fragmenten von Schildkrötenpanzern. Wohnstättenreste wurden nicht ermittelt, was zu der Annahme

berechtigt, dass es sich um eine zeitweilige, auf Saison-Dauer eingerichtete Siedlung mit leichten, überirdischen Bauten von Hüttentypus handelte. Zu dem gleichen Siedlungstyp gehört die Siedlung nächst dem Dorfe Bortnytschy im Kyjiwer Gebiet (Ausgrabungen von W. Chwojka, 1912).

Die fachmännisch bestimmten Knochen aus der Siedlung Balyky entstammen den Fischarten: Hecht (*Esox lucius* L.), Karausche (*Carassius carassius*), Plötze (*Rutilus rutilus*) und Zahnbrassen (*Rutilus frisus*). Ausserdem gab eine grosse Zahl von Knochen grosser Fische, die von Fachleuten nicht bestimmt wurden, doch liegt die Vermutung nahe, dass sie irgendwelchen grossen Raubfischen aus dem Dnipro gehörten.

An Geräten, die für den Fischfang in der Trypillja-Kultur bezeichnend sind, wurden bis jetzt drei Haken aus Knochen, Fragment eines Gefässbodens mit dem Abdruck eines Netzes und Senken aus Ton gefunden. Einer der Knochenhaken, welcher im Kyjiwer Museum aufbewahrt wird, ist 5,4 cm. hoch und 0,9 — 0,5 cm. dick. Der Abdruck auf der Keramik gibt ein engmaschiges Netz von der Maschenweite $3,7 \times 3,6$ mm. wieder, die aus ziemlich dicken Fäden geflochten zum gewöhnlichen Fischfang kaum geeignet war. Nach der Ansicht der Verfasserin wurde es dazu verwendet, die Rückwanderung der Fische aus den kleinen Flüssen, wohin sie sich im Frühjahr zum Laichen begeben hatten, in grosse Flüsse zu verhindern.

Häufiger sind Funde von Senken aus Ton. Die Verfasserin bringt eine Übersicht über die Senken und betrachtet eingehend zahlreiche Funde derselben im Dorfe Kolodyste in der Nähe von Uman, wo über 150 Senken gefunden wurden. Die Verfasserin teilt sie hinsichtlich ihrer Form, der Zusammensetzung des Tons und der Art des Brennens in vier Gruppen ein, deren zwei ihrer Ansicht nach Senken umfassen, die zweifellos Fischereizwecken gedient hatten. Auf Grund dieser Funde folgert die Verfasserin, dass die Fischerei immernoch eine wichtige Rolle in der Wirtschaft der Menschen des alten Trypillja spielte. Als der Dnipro-Spiegel in der zweiten Juni-Hälfte im Sinken begriffen war und im Überschwemmungsgebiet fischreiche Tümpel mit Verbindungsarmen hinterlassen hatte, brachen die Trypillja-Siedler auf und zogen für die Dauer des Fischfanges in Saison-Siedlungen.

Die grossen Ausmaße der während der Ausgrabungen gefundenen knöchernen Haken führen die Verfasserin zu dem Schluss, dass die Haken zur Befestigung eines grossen Köders (etwa eines toten Fischchens, Frosches oder eines Stückchens Fleisch) und demnach nur zum Fang grosser Raubfische, wie etwa des Welses, Sanders, Hechtes, Hasels oder des Kaulkopfes, welche fliessende Wässer grösserer Flüsse und Verbindungsarme bewohnen dienen konnten. Unter den bestimmten Knochen befinden sich die des Hechtes, der Plötze, der Karausche und des Zahnbrassens. Mit Ausnahme des Zahnbrassens, bedürfen diese Fische keines schnell fliessenden Wassers grosser Flüsse und bewohnen die Tümpel des Überschwemmungsgebietes.

Aus diesen wurden sie mit dem Netz gefangen, welches dazu geeigneter war als grosse knöcherne Haken.

Somit verwendeten die Menschen des alten Trypillja zum Fischfang das Netz wie den Haken. Sie fischten sowohl in stillen Gewässern des Überschwemmungsgebietes als auch in fliessendem Wasser der grossen Flüsse. Quer durch kleine Flüsse wurden engmaschige Netze gespannt, mit deren Hilfe die im Frühjahr aus grossen Flüssen zum Laichen zugewanderten Fische eingefangen wurden. Das Vorhandensein von zeitweiligen Siedlungen weist auf ihren behelfsmässigen Charakter hin. Im Sommer, als die Getreidevorräte der vorjährigen Ernte weitgehend erschöpft waren, was bei dem primitiven Stand des Ackerbaues jener Zeit leicht möglich gewesen sein konnte, wird die Fischerei als eine behelfsmässige Nahrungsmittelquelle in der Wirtschaft der Trypillja-Menschen eine wichtige Rolle gespielt haben.

- 322 -

БІБЛІОТЕКА
ІМЕНІ О. ОЛЬЖИЧА
ВУЛ. ГРУШЕВСЬКОГО. 4